

смислу узев, политиколошки предмет. На већини њих то је Друштвено-политички систем, један хибридан предмет, са развученим и тематски дуплираним са другим предметима (најчешће с Уставним правом) наставним програмом. Уместо једног таквог предмета требало би увести један доследно политиколошки предмет с кохерентним наставним програмом, у коме би студенти стицали нова знања (а не углавном обнављали стечена из Уставног права), која би им омогућила да употпуне своје правно и стекну, за правника драгоцено, опште образовање. У једном делу наше јавности још увек постоји, данас, на жалост, неоснована представа о широком образовању и општој култури коју пружају студије на правном факултету. Доиста, правничка струка је таква да за успешно вршење претпоставља такво образовање и културу. Предмет Савремени политички системи, како га је поставио и замислио М. Јовичић, управо даје студенту права прилику за проширивање стручних знања оним општијим, а делом и оних без којих нема интелектуалаца. Јер, без знања која нам пружа овакав предмет данас се не може с разумевањем слушати ни радио, ни телевизијски дневник, ни читати прве стране новина, па ни ваљано радити правнички посао. Но, као што рекосмо, боље пропаганде за увођење оваквог предмета на правне студије нема од ове Јовичићево књиге, у којој је предмет у целини уџбенички обрађен.

др Ратко Марковић

др Војин Димитријевић, „ТЕРОРИЗАМ“. — Радничка штампа, библиотека „Идеје“, VI коло, Београд, 1982. стр. 272.

Већ више година др Војин Димитријевић, професор Правног факултета у Београду континуирано се бави проблемом тероризма. После низа чланака, предавања и других облика јавног наступања, професор Димитријевић је објавио студију у којој на систематичан начин разматра овај проблем. Већ у уводној напомени аутор је указао на историјску генезу и револуционарни карактер терора, како би истакао историјски смисао овог појма. Порекло појма „терор“ настало је у француској револуцији. Аутор је у првом поглављу студије, под насловом „Пракса терора и тероризма“ обрадио различите облике тероризма у историји (стр. 5—114); у другом поглављу под насловом „Смисао и бесмисленост, моћ и немоћ тероризма“ разматра се социолошки аспект тероризма, услови под којима је настао (стр. 115—186); у завршном поглављу под насловом „Тероризам у међународним односима“ разматра се међународноправни аспект тероризма (стр. 187—262). На завршетку студије налази се регистар појмова и имена (263—270).

Писац је на почетку студије истакао зависност и нужну повезаност насиља и политике. Они су међусобно повезани и узајамно зависни: „Политика је увек била у тесној вези с насиљем. Оно се или испољава отворено, у борби за власт, односно за могућност да се одлучује о битним питањима за заједницу (државу), или постоји латентно, као претња власти свакоме ко би покушао да је свргне или да се супротстави њеним наређењима. Ова се истина може истаћи и тако што се за државу каже да почива на монопољу оружаног насиља, дакле, на могућности да се свако

противљење заповестима, које држава издаје најчешће у облику правних норми, скрши принудом” (стр. 5). Појам политичког насиља је сложен и вишезначајан. Његова сложеност расте у савременом свету у мери у којој су све бројнији, различити начини притиска и деловања на већину становништва поједине државе, којима власт делује избегавајући на тај начин физичку принуду као крајњи циљ. Основни циљ апарата принуде јесте застрашивање политичких противника и превенција извршења политичких деликата. Уколико би политичка кривична дела добила масовне размере, целокупни систем репресије па и опстанак државе био би доведен у питање, истиче аутор. Битна карактеристика правне државе је законитост, односно поштовање и спровођење постојећих правних норми. Међутим, законитост никада не може да се оствари као идеално стање друштва, те се стварају могућности за примену насиља, не само од стране власти као монопол принуде, већ и од стране политичких противника. Разлика између законите власти и страховладе је у непостајању објективног, непристрасног утврђивања кривице. Појам „терор” увели су јакобинци да би њиме означили ванредне мере за одбрану револуције. Писац наводи основне карактеристике овог првог историјског облика политичког насиља, које ће се понављати у новијој историји: 1) терор је средство мањине, која сматра да је угрожено неко шире добро; 2) због недискриминативности, терор измиче контроли својих покретача, те долази до злоупотреба у облику личних обрачуна и стварања стања опште несигурности, која угрожава и власт. Терор је био облик борбе против тираније још у античкој Грчкој, али савремени облици тероризма представљају један од облика владања. Аутор скреће пажњу на везу између политичке нестабилности и бруталних санкција против политичких противника у латиноамеричким земљама: тортура као легално средство у кривичном поступку примењивала се 1975. године у четрнаест земаља; дефиниција политичких противника — терориста коју је дао бивши аргентински председник Видела у једној изјави помаже да се схвати колико је широк круг потенцијалних окривљеника: „терорист није само неко с пиштољем и бомбом, већ и неко ко шири идеје противне западној и хришћанској цивилизацији”.

Терор се успоставља у изразито етатистичким системима, у којима држава добија размере мита и култа. Политичка реакција на насиље власти у оваквим условима јавља се у облику организованог тероризма, који се заснива на кохерентној политичкој теорији и стратегији борбе. Разлика између историјских облика тероризма и његових савремених појавних облика често је у томе што се под видом политичке идеологије јављају обични криминални деликти. То је разлог да не само међународно јавно мњење не може довољно брзо и адекватно реаговати у појединим случајевима терористичких аката већ ни међународне организације, а посебно Организација уједињених нација, нису правовремено предузимале мере које су овлашћене и способне да примене. Треба истаћи допринос аутора у разграничавању и разјашњавању основних појмова који се сматрају познатим, али су били предмет спорова и извесних теоријских нејасноћа. То су основна значења и смисао појмова „тероризам” и „анархизам”, које су неки аутори изједначавали како би тероризам приписали искључиво левичарским политичким покретима. Актуелна је још увек Енгелсова оцена да виталност анархизма треба тражити у чињеници „да увек има оних који би хтели да буду велики људи и да јефтино играју важну улогу. Изгледа да је анархизам посебно створен за ту сврху” (стр. 45). Поред класификације различитих облика тероризма, аутор је истакао нову карактеристику реакционарног тероризма, који нема значајне политичке противнике. Модерна тоталитарна држава успева да паралише не само оружани напад већ вољу својих противника.

Тероризам је сложен и динамичан феномен, који пролази кроз различите фазе и промене. Сигурно је да драстични облици отуђења и де-хуманизације савременог индустријског друштва доприносе активностима, и деловању друштвених група и појединаца, које могу имати облик тероризма, иако то заправо нису. Лишен стварно политичких мотива и циљева, неусмерен, овакав тероризам завршава у криминалу. Стога је инте-

рсс државе да га спречава, а интерес међународне заједнице да се што адекватније и благовременије супротставља овој појави. Суштина проблема је, истиче професор Димитријевић, у питању коме је тероризам потребан и како му се супротставити, имајући у виду опасност коју представља за нормално и редовно одржавање односа међу државама. По одредбама међународног јавног права, државе имају обавезу екстрадиције извршилаца оваквих аката, уколико се затекну на њиховој територији, а такође остварење превентивних мера против тероризма. Аутор сматра да се у блиској будућности неће моћи успешно решити проблем тероризма. Након бројних случајева које је анализирао, рекло би се да су различити интереси и заштита правног интегритета поједине државе још увек јачи разлог за опстајање тероризма, за одржавање и чак погоршавање овакве међународне заједнице каква данас постоји, него проналажење радикалних решења у борби против тероризма. И теорија и пракса као да потврђују тај став — у теорији је тешко апстраховати емоције да би се дошло до потпунијих и релевантнијих сазнања; у пракси ни једна држава не жели да призна да је иницијатор или давалац подршке тероризму.

Савремени тероризам је сложен социолошко-економски и политички проблем, који заслужује мултидисциплинарни приступ. Професор Димитријевић је учинио напор да обједињавањем три метода историографско-генетског, социолошког и нормативног, дође до синтезе која би представљала његово виђење и сазнање проблема који истражује. У том настојању успешнији су резултати и бољи они делови студије у којима су примењени први и трећи метод, док су социолошки узроци тероризма, посебно савременог тероризма који је најинтересантнији, мање разјашњени и делимично сведени на раван дескрипције, док је у истраживању осталих аспеката писац утврђивао каузалне везе и корелације са другим друштвеним појавама. Ова тешкоћа је делимично објективне природе, јер би за виши ниво теоријског уопштавања било потребно претходно истраживање изузетно богате и контрадикторне праксе савременог тероризма, укључујући низ показатеља о друштвено-политичким приликама, односима и процесима у низу земаља савременог света, што је само по себи предмет посебног истраживања. Допринос овог истраживања је у истраживању повезаности између економских тешкоћа са којима се суочава један број земаља и тероризма. Писац је такође истакао да нерешени проблеми у државама са вишенационалним саставом становништва и недовољна демократска традиција представљају факторе повољне за јављање тероризма, те их не може заобићи ни једно озбиљније истраживање.

Писац је истакао неопходност преиспитивања вредносног и кривичноправног појма тероризма. Општа дефиниција тероризма треба да претходи кривичној. У овој сфери тешко је разграничити вредносну (политичку) карактеристику од кривичноправне. Професор Димитријевић истиче још једну тешкоћу у истраживању карактера тероризма: међународне организације се устручавају од мешања у унутрашње ствари држава, нарочито истраживање и прикупљање података о политичкој ситуацији у једној држави. У пракси ова питања нису од значаја, већ је битније да ли ће криминалистичка политика једне државе подједнако кажњавати све извршиоце опасних деликата. „С гледишта криминалне политике, подједнако су опасни сви отмичари који уцењују смрћу талаца, без обзира да ли за узврат траже ослобађање политичких осуђеника, неполитичких криминалаца или напросто — новац. У другим случајевима овакво изједначавање није могуће, јер би се исто тако строго као и с терористима поступало и с онима за које се мисли да не заслужују исту меру осуде, или је уопште не заслужују.

Нико не спори да убиство може бити терористички акт, штавише, оно је до сада ту било најчешће заступљено. Инкриминација сваког узимања живота ипак није решење за сузбијање тероризма, јер је свима јасно да свако убиство није терористичко, да код убиства постоји скала која иде од дела која изазивају најдубље гнушање и презир па до оног лишавања живота које није нелегитимно него представља законску или моралну дужност (одбрана од агресије, народноослободилач-

ка борба). У оваквим се случајевима тражење оних особености које терористичко дело одвајају од појавно истоветних радњи не може заобићи" (стр. 121).

Интересовање науке за тероризам није мало, нити се то може рећи за досадашње резултате истраживања, истиче аутор. Уколико се као полазно одређење узму елементи терористичког дела, треба узети у обзир политичку природу тероризма. Терористички акт треба испитивати у односима између личности представника власти и мотива извршиоца; често мотиви могу бити спорни, или се дело заснива на психопатолошким склоностима извршиоца. Политичке вође изазивају снажне емоције, што може да се изрази и на негативан начин, т. мржњом и спремношћу политичких противника да такву личност уклоне. Међутим, када се процењује друштвени значај тероризма, критеријуми су мање сигурни. У пракси, правници најчешће полазе од позитивистичког тумачења да је терористички акт онај акт који је забрањен позитивним прописима. Произвољност оцене легитимности терористичког акта јасно се изражава у оваквом одређењу, као и у оцени правног критеријума невиности жртве: у Европској конвенцији о сузбијању тероризма од 1977. године, наводи се да је жртва „страна мотивима иза дела“. Сматрајући да је ова дефиниција превише формална и апстрактна, писац је дао своје одређење, по коме је „терористички акт морално лош јер се противи основном етичком начелу да нико не може бити кажњен за поступак који није извршио, или за чин који сам није морално исправан“ (стр. 150).

Међутим, реалне размере савремених ратова и обрачуна који су усмерени ка незаштићеним лицима, женама и деци, брутална употреба отрова и масовна пресељења представљају злочине према којима појединачни терористички акти изгледају безначајни. Тероризам у међународним односима посебно угрожава односе између држава, реметећи међународни поредак, право на самосталност и унутрашњи развој сваке земље. Женевске хуманитарне конвенције из 1949. године очигледно нису биле довољне за заштиту све чешћег угрожавања међу државама, па су 1977. усвојени допунски протоколи.

Студија професора Војина Димитријевића представља систематичан приступ једном од тешких проблема савременог света. Актуелност овог проблема неће проћи ни у ближој будућности, што сигурно значи да ће студија изазвати интересовање не само међу стручњацима за међународно право, већ у ширем кругу читалаца. Квалитет студије представља и библиографија у којој је презентирана стручно одабрана и бројна литература. Но завршна разматрања аутора као да више иду у правцу оног сагледавања тероризма које је и сам критички оценио, што значи ка одређењу тероризма као индивидуалног акта појединца и група, док се разматрање санкционисане репресије државе, која је итекао присутна у савременом свету, оставља по страни. Да ли је низ средстава и инструмената које користи савремена држава само пуко понављање нечега већ познатог и примењиваног у историји, или се савремени инструментаријум репресије може другачије оквалификовати с обзиром на све могућности примене и деловања на становништво једне земље? Одговор на ово питање нисмо могли да нађемо у завршним размишљањима аутора:

„другим речима, ствари треба просуђивати на основу правих разлога, а не на основу тога што се терористи за њих залажу или им се противе. Главна опасност од тероризма јесте сам терор, свеједно настаје ли из победе или пораза терориста“ (стр. 261). Овакав закључак иде у правцу хуманијег и правичнијег решавања односа међу државама, али он не покреће битну претпоставку тих односа — саме основе на којима се заснивају политичка власт и моћ.

Дубравка Стајић